

ОСТАННІЙ СНІП

Драматичний етюд на I дію

ДІЙОВІ ОСОБИ

А н д р і й Н е щ а д и м а — запорожець год за 70; ветхий деньми січовик, високий, стрункий, весь білий; обличчя скорбно-суворе, шляхетні риси, погляд орлиний; ходить з палицею.

С е м е н Н е щ а д и м а — полковник, син його. Год 40—45, надзвичайно гарний; убраний у костюм вельможі екатерининського двору. Білий парик, кавалерія, випещене обличчя.

Г а н н у с я — дочка його, 15 років. Чисте, любе створіння. Сонячний промінь у хаті.

1-й к у м — Т о в к а ч — полковник, год 60. Дуже гладкий, коли сміється, все черево коливається.

1-ша к у м а — стара, гордовита полковниця.

2-га к у м а — гарна, жартовлива, молода — вогонь.

2-й к у м — Г о р л е н к о — сухий, високий полковник.

Б а н д у р и с т — сліпець.

Б а б а.

М о л о д и к.

Ч е л я д н и к и, к о з а к и та ін.

Діється за часів панування Єкатери́ни II.

СЦЕНА

Велика світлиця старосвітського козацького будинку. По стінах — килими, дорога зброя; на полицях срібний та позолочений посуд; годинник у довгій дерев'яній шафочці; підлога вся застелена килимами. По стінах портрети полковників козацьких і гетьмана Богдана Хмельницького. Під стінами лави зі спинками, застелені килимками. Ліворуч від глядачів канапа, креселка тогочасного стилю. Праворуч у дальшому кутку кафляна грубка, трохи ближче до глядачів стіл, застелений килимом, на нім воскові свічки у високих шандалах, усякі шпаргали. Під стелею темний дубовий сволок. Двері просто, ліворуч та праворуч. Різдво. У кутку стоїть сніп, кутя, узвар. Світяться лампадки. Вікна з дрібними шкельцями всі запорошені снігом. Місячне проміння.

ЯВА I

А н д р і й Н е щ а д и м а сидить біля столу. Перед старим — зшиток, він пише, помалу, виводючи літери. На ньому кожушанка або байбарак на хутрі. Біля стільця стоїть висока палиця. Двері просто відчиняються, увиходить С е м е н Н е щ а д и м е н к о, за ним дві пари к у м і в; старша кума несе дитину. За кумами входять кілька ч е л я д и н ц і в.

С е м е н Н е щ а д и м а. Прошу кумів коханих до
світлиці.

Ясновельможні, дякуєм за те,
Що акт крестильний рачили із ласки
Зичливістю добродійською ви
Оздобити й прибули персонально.

К у м 1. Ми дякуєм.

К у м 2. Всі дякуємо щиро
За той респект, що нам вашмосць вчинив.

С е м е н Н е щ а д и м а. Ясновельможних швидче роз-
дягнути!

Померзли?

К у м 1. Ні, мені не дошкуля
Ані мороз, ні заверюха.

К у м а 2. Ще б пак!
Не проберуть!

К у м 1. Ха-ха-ха-ха! То так!
А видалась зима таки завальна...
Геть замело усі шляхи.

К у м 2. Москаль
Все дме та й дме¹.

К у м 1. Ох, Господи!

- К у м а 1. Здорові
 В господі вашій будьте! З святом всіх!
 З хрищеником вітаємо!
- Н е щ а д и м и (*разом*). Спасибі!
- К у м а 1. Благословив Господь і вашу мосць
 Нашадком і наступцем добрим.
- К у м а 2. Правда,
 Дитиночка, як ягідка! Козак!
- К у м 1 (*підходить до старого Нещадими*).
 І панові родителеві втіха, —
 Нашадок є, щоб корінь не всихав.
- К у м а 2. Нехай росте хороший та моторний,
 Чорнявий, чорновусий та ставний,
 Щоб гинули за ним всі панни й пані!
- К у м 2. І панії?
- К у м а 2. Хіба вже паням зась
 До чорних брів, до чорних вусів?
- К у м 2. Кумо,
 За річ таку обдарувати слід.
 Добродійко і пані моя мила,
 Прошу цю стьожку щиро золоту
 На спомин взять.
- К у м а 2. Й без стьожки б не забула.
 Але прошу я, кумоньку, і вас
 Гаптовану цю хусточку прийняти
 Із рук моїх.
- К у м 2. То треба й ручку дать,
 Що гаптувала хусточку так гарно,
 Ой, рученько білесенька.
- К у м а 2. Ха-ха!
 Десь на Москві знайшлись біліші.
- К у м 1 (*до старшої куми*). Пані,
 І кумонько поштивая моя,
 По доброму і давньому звичаю
 Дарую й я ваш милість дукачем.
- К у м а 1. Прошу й тебе, полковнику, від мене
 Гаман цей взять, ще й дріб'язок там є,
 Щоб грошики плодилися!

К у м 2. Є, пані!
Там плодяться і так, мов комашня.

К у м 1. Хо-хо-хо-хо! Яку ж родину маю:
Самих синів аж семеро!

С е м е н Н е щ а д и м а. Сини!
Сини у дім, — не з дому. Ось, як дочки
Посиплються, то це уже не жарт.

К у м а 2. Товар дорожчий?

С е м е н Н е щ а д и м а. Ще б пак, пані! Коштів
На вас зіходить скільки! Тільки й дбай
Про фанти, та клейноди, та убороство
Усяке ваше дамське.

К у м а 2. Ха-ха-ха!
Як прибереш, то й глянути миліше!

К у м а 1. А господарство б як без нас велось?
Дочка в господі — поміч, і велика.

К у м а 2. А з сина що? Поїде на Москву,
Та й згадуй лиш, як охристили.

С е м е н Н е щ а д и м а. Й дочку
Не гріх би теж повезти на Москву:
Вже треба й їм привчатись до звичаїв
Шляхетних. Я намовив на Москві
Родимку закордонную — німкеню,
Приїде діти вчити.

К у м а 2. Цур і пек
Німкеням тим.

К у м а 1. Без них жили ми, пане,
Той й житимем по-старосвітськи.

К у м 1. Ні,
Ма рацію наш кум вельможний, треба
Й нам потрапляти з другими!

К у м а 1. Дарма!
Хто старожитне з предків заслужоний,
Той матиме респект і без німкень.
Говоримо, як знаємо, дурніші
Не будемо від тих московських пань.
Аби були побрязкачі, — знайдеться
Послухачів досхочу. А тепер

Хрищеника вже треба показати
І панімаці. *Виходить, з нею і друга кума).*

ЯВА II

К у м 1. Хо-хо-хо-хо!

Розсердилась. А гордовита пані
З Полуботків.

С е м е н Н е щ а д и м а. Прошу сюди, сюди,
Тут вигідніше буде.

1-й кум сідає з Семеном Нешадимою на креселках, 2-й — підходить до
старого Нешадими.

Що ж чувати? Що робиться у нас?

К у м 1. Та ось було

Зібрались ми в обозного на раду
Для певного консенсу в справах тих
Рейменту взглядом нового... Ну, потім
І подпіяхом. Хо-хо-хо-хо!

Провадять далі розмову.

К у м 2. А ваша мосць, все пишете меморію... і в свято?

А н д р і й Н е щ а д и м а. Пишу, пишу... Для мене
свят нема,

А будні лиш zostалися. Хотів би
Усе списати, все, що знав, що чув,
Щоб слава хоч лишилася на світі,
Коли уже все втратили.

К у м 2. Ох-ох!

А н д р і й Н е щ а д и м а. Та ось, ніяк домацатись не
можу,

Як сталась та атака нам, що з нас

Ніхто й не знав, що йде до нас Текелій²...

К у м 1. І подпіяхом!.. Хо-хо-хо-хо-хо!

А н д р і й Н е щ а д и м а. І хто його степами перевів
Так незнямки? Ти був на той час, сину,
Отаманом якого куреня?

С е м е н Н е щ а д и м а. Полтавського.

К у м 1. Е, куме, ні! Полтавським

Курінним отаманом був Ширий.

К у м 2. Так, так, — Ширий, а пан був кременчуцьким.

Семен Нещадима. А може й так, чи то ж не все
їдно,

Ті курені стояли поруч.

Андрій Нещадима. Треба
Списати все по правді, щоб коли
На те писання глянув хто, дізнався б,
Хто, де й коли і за що умирав,
І на що жить лишився. Ох, лишились,
Лишились жити й ми...

Кум 2. Од Бога все,
На нього вся й надія наша, пане!
Він побідив, то він і вознесе.

Андрій Нещадима. Він побідив... Він побідив,
то правда.

Коли б не він... Й не здумаю ніяк,
Як сталось так, щоб голіруч...

Семен Нещадима. Е, батьку!
Навіщо те вже згадувати! Нам
Загоїти ті рани наші треба.

Андрій Нещадима. Не треба, ні! Хай ятрються!
Поки

Пече вогнем, ми хоч журитись будем,
А заживе... (*Махнув рукою*). Ще в Січі на той час
Я чув, та щось забувся вже, про зраду...
Казали, ніби зрадив хтось...

Кум 1. Так, так!

Те чули й ми і навіть в літописній
Меморії читались-мо про те,
Що зрадив хтось і перевів степами...

Андрій Нещадима. Домацатись би хтів я, хто і як...

Кум 2. Що зрада та!

Семен Нещадима. Та чи була ще й зрада!

Андрій Нещадима. Без неї б він так потайки не
зміг...

Семен Нещадима. Ну, витнув би піввійська.
З ним же стало

Круг Січі більш як шістдесят полків,
І битись нам було зовсім даремне.
Розважили вже долю нашу й нас,
Чи так, чи сяк, а знищили б...

К у м 1. А як тютюн, чому?
К у м 2. Подліший—два, а краший — злотих три
За камінь взяв⁴.
К у м 1. Так само й ми.
С е м е н Н е щ а д и м а. А скільки
Вже продали?
К у м 2. Та камнів з п'ятдесят,
Та в хуторі лишилось ще багато,
Постарчимо, аби-но покупці.
К у м 1. Й челядники. Бунтують посполиті
І послушенства вже не віддають.
Скортіло, бач, всім визутись на волю!
Порвалися, було, оце з дуб'ям
На сотника Кодацького, заледве
Відбили слуги. Чути вже й на ранг
Не віддають послуг належних.
А н д р і й Н е щ а д и м а. Мабуть,
Наприкрилась вже людям старшина?
К у м 2. Всього бува. Та що ж його й робити?
Сам не розробиш всіх ґрунтів
Й маєтностей, дарованих респектом
За службу нашу військову, часом
То заженеш усіх людей на поле
І у жнива.

ЯВА ІІІ

Увіходить б а б а, за нею молодий козак.

Б а б а. Сюди, сюди...
С е м е н Н е щ а д и м а. Це хто?
Б а б а. До милости твоєї вершник.
С е м е н Н е щ а д и м а. Звідки?
М о л о д и к. Із Кодака. Із святом вас!
(Кланяється).
У с і. Спасибі.
М о л о д и к. Вітають вас пан сотник з днем святим,
І дякують за хліб родинний пану,
І шлють оце від себе на ралець
Родинний взвар для пані-господині.
(Подає бабі горщик).

Лист панові полковників ось.

Наказано до рук самим віддати!

(Подає листа, полковник бере листа й читає).

І хронічку козацьку, пане, вам.

(Подає старому загорнений у хустку старий зшиток).

А н д р і й Н е щ а д и м а. Гаразд, гаразд! Спасибі...

Щира дяка.

Зажди лишень.

(Добуває з кешені таляра і дає молодиківі).

Гей, бабо, заברי

Молодика та почасть гарненько!

Б а б а. Ходім, ходім!

(Виходить із молодиком).

А н д р і й Н е щ а д и м а *(перегортає листи в зшитку).*

Оце й гаразд... гаразд...

Звір на ловця... Про руйнування Січі...

Того й шукав... це, мов намовив хтось.

С е м е н Н е щ а д и м а *(згортаючи листа, говорить до кумів á parte⁵).*

Від сотника Кодацького лист втімний:

Він повернувся учора це з Москви,

Упевнений полковництвом.

К у м 2.

Це справа.

К у м 1. Той вже свого добуде, — хитрий лис!

С е м е н Н е щ а д и м а. Потішную відомість ознаймує,

Що мовлено вже певно на Москві

Уставити скрізь строго: посполитим

Не будь одмовним старшині, а скрізь

Послушними в роботі перебувати.

К у м 1. Оце й гаразд: без рук хоч поли вріж!

Ґрунти лежать незаймані, а поля

Розробленого мало, а тепер

Росте ціна й на хліб.

К у м 2.

А як же, як же...

А що чувати за супліку ту,

Про вольності і давнини? Бували

Ви у дворці?

С е м е н Н е щ а д и м а. Були, й були не раз.

Через всю бутність нас тримали

В ласкавій там протекції, і всіх

Упевнено про пільги України.

А н д р і й Н е щ а д и м а. Які ж то пільги? Горе й сміх!
С е м е н Н е щ а д и м а. Та що ж!

Не вернемо всього у мить! Помалу...

Хоч збудемось колегії, та знов

Допевнимось супліками дозволу

Нам гетьмана обрати ⁶.

У с і. Ех, коли б!

К у м 1. А бачили самого⁷? Контroversій

Не чулисте яких?

С е м е н Н е щ а д и м а. Все “шумен” був.

Але були допущені до ручки

В самої.

К у м 2. О!? Та й що ж?

С е м е н Н е щ а д и м а. Та все мовляв

Погодити в Гетьманщині бажає,

Ну й обіця вернути давнини.

А н д р і й Н е щ а д и м а. Коли б то так.

К у м 1 (мов сп'янілий). “Допущені до ручки!”...

Хо-хо-хо-хо! Тепера, куме, все,

Що схочете, осягнете.

К у м 2. Дай, Боже!

Наприкрились вже нам ті москалі!

К у м 1. І з чабанів у нас бували люди,

А з старшини і поготів! Тоді

Й кумів своїх в протекції ласкавій

Удержуйте.

Увіходить б а б а і кланяється всім.

С е м е н Н е щ а д и м а. Гаразд, гаразд... Тепер

Прошу кумів вельможних до світлиці,

Вже й панотець до нас прибув.

Хрищенику на *salve* ⁸ випить треба.

К у м и. Гаразд, гаразд.

2-й кум іде вперед і виходить у ті двері, що ліворуч, а перший кум біля
дверей утримує Нещадиму Семена.

К у м 1. Ви, кумоньку, мабуть,

Знов в Петербурх збираєтесь?

С е м е н Н е щ а д и м а. Одержав

Вже ординацію...

К у м 1. Гм... гм...
 Так ось коли... гм... теє... прошу широко
 Інстанцювать в ділах моїх, а то
 Про займища й ґрунти Лісківські...
 Се мен Не щ а д и м а. Чулем.
 К у м 1. Я вже писав суплік плачливих з п'ять,
 Та все не малем жодного респонсу
 Респектом щоб моїх значних послуг
 У канцелярії ронених... Тільки
 Щоб не на ранг, бо маю ж сім синів...
 Вічистим правом...
 Се мен Не щ а д и м а. Добре, буду дбати.
 К у м 1. Щоб взглядом підупалости, мовляв,
 Субстанції... Хо-хо-хо-хо!
 Се мен Не щ а д и м а (в тон йому). Та шкоди
 Й руїни добр, що сталася за час
 Військових акцій.
 К у м 1. Хо-хо-хо-хо! Спасибі.
 Виходять.

ЯВА ІV

Двері просто одчиняються. В хату на спинячках увіходить Г а н н у с я.
 На ній байбарак і хусточка. Боязко оглядається навколо й побачивши,
 що нікого нема, притьмом кидається до діда.

Г а н н у с я. Дідусеньку, як весело на дворі!
 Ой весело ж та й весело! Це я
 Ускочила зігрітись трошки! Змерзла!
 Бр!! тра-та-та! Померзли всі пучки!
 Колядники з зіркою, а співають!
 Ой, Боже ж мій! А наші козаки!
 Чи й янголи співають так на небі!
 Ще й з Києва спудеї прибули
 З вертепом... Ой дідусеньку, як гарно!!
 А н д р і й Не щ а д и м а. Та цить-бо, цить! Хоч дух
 переведи!

Та сядь сюди, та розкажи гарненько.

Бере її за руку, внучка боязко оглядається на двері,
 стає навколушки біля діда.

Г а н н у с я. Боюся, ой! У хату заженуть.
Як повернулись батько, — не пускають
Мене з очей нікуди, кажуть: “сядь,
Гаптуй отут біля вікна”. Не хочу,
Не хочу гаптувати все, ха-ха!
Хвалилася ще нянька, що німкеню
Якусь до нас татуньо привезуть.
Я й в бур'яни сховаюся! Дівчата
На сміх мене візьмуть! Ха-ха-ха-ха!
Куми у двір, а я хутчій ід няньки,
Та й видерлася! А весело ж, ой страх!
Вони й сюди, до нас прийдуть з вертепом...
Ха-ха-ха-ха! Ну, та й сміху було!
Жид продавав козу і пив горілку,
Москаль прийшов з гарматою... Ха-ха!
Лях наvertsав до унії, а потім
Прийшов козак, ну й гарний, як орел!
І всіх побив! Усіх, усіх, дідусю!
І москаля, і ляха, і чортів,
Таких страшних, з хвостами та з рогами!
А вже тоді і пісню заспівав!

А н д р і й Н е щ а д и м а (*ласкаво пригортає її до себе*).
Унученько! Сама ти, наче пісня:
Весела, і дзвінка, й сумна.

Г а н н у с я. Ходім,
Дідусеньку, зі мною на часинку.

А н д р і й Н е щ а д и м а. Вже немощний, дитино,
я, та й ось...

Г а н н у с я. Все пишете? Сьогодні ж свято!
Боже, хоч на часинку!

А н д р і й Н е щ а д и м а. Тішся вже хоч ти,
Поки мала, поки жалю не знаєш,
А вже мені...

Г а н н у с я. Дідусю, а про що
Ви пишете?

А н д р і й Н е щ а д и м а. Сумні все, доню, справи,
Про акції військові.

Г а н н у с я. А які?

А н д р і й Н е щ а д и м а. Про руйнування Січи. Люба
доню,

Тобі те не цікаве.

Г а н н у с я .

Ні, ні, ні!

Мені усе, усе, усе цікаве.

Я більш за все вас слухати люблю,
Коли про Січ та про страшні походи
Почнете ви оповідати. Я
Над всі пісні люблю пісні козацькі,
Поважні і сумні. А там як раз
І бандурист співав у корчмі. Ненько,
То ж хороше співав! Всі козаки
І слухали, й журилися.

А н д р і й Н е щ а д и м а .

До речі,

Його було б закликати.

Г а н н у с я .

То я

І побіжу, й закличу.

А н д р і й Н е щ а д и м а . Добре, доню,

Заклич, заклич, хай хати не мина.

Г а н н у с я . На спинячках, тихесенько, щоб часом

Ще не спинили! Ха-ха-ха-ха-ха!

(Вибігає).

Я В А V

А н д р і й Н е щ а д и м а *(розгортає зшиток і починає
еголос читати).*

“Все очевидисто бачив сам й на спомин
Вікам прийдешнім списую. Ганджа,
полковник Переяславський”. Та що це?
Старий Ганджа! Наш славний січовик!
І ти, це ти? Товариш вікопомний,
Твоя рука списала це? Гай, гай!
Ти не схотів під берлом цим лишитись,
Під турка ти піддався і знайшов
Там наглу смерть, а я життя тут стратив,
Розвіяв всі надії, й поросла
Душа моя лиш спогадом, мов мохом.
Гай, гай, гай... гай! І ось тепера ти
Мов обіззавсь до мене з домовини...

(Схиляється над зшитком).

Ох, друже мій! Щасливий твій талан,
Що очі ти склепив завчасу...

ЯВА VI

Ганнуся з бандуристом.

Ганнуся. Вони вже тут, були у нас на дворі.
Сюди, сюди, дідусю! Сядьте тут,
Я ж побіжу і всіх сюди закличу.

Вибігає до їдальні.

Бандурист. Їз днем святим вітаємо усіх
На вік віків...

Андрій Нещадима. А звідки, старче Божий?

Бандурист. А звідки я? Та хто його і зна.
Співаєм тут, там подаємось далі,
Та й темний я...

Андрій Нещадима. Від роду?

Бандурист. Ні, колись
У Січі ще...

Андрій Нещадима. З січовиків?

Бандурист. Колишніх,
Ще давніх... Ох! Було, та загуло.
Вже двадцять років темний так блукаю
Межи людьми...

Увіходять з їдальні гості.

Кума 2. А й справді бандурист!
От і загра, і вдарим підківками.
Що ж, кумоньку, чи підете в танець?

Кум 2. Така кума і в гріх введе.

Кума 2. Ой, горе!
Чи то ж такий той гріх страшний?

Кум 1. Та гріх у міх!

Кум 2. Та й в запічок торбину.

Кума 2. Ха-ха-ха-ха! Побачимо, як ви
Ще й танцювати вмієте.

Кум 2. Потрапим...

Кума 2. Десь на Москві забули вже.

Кум 1. Хо-хо!

Згадаємо, кумасенько, згадаємо...

А тим часом нам, діду, заспівай,

Чи про біду...

К у м 2. Чи про Солоху... Куме!
(До Нещадими Семена). Вже ж розговорілись люди?
Б а н д у р и с т. То яку ж
Співати вам?

К у м 1. Співай нам про Солоху.

К у м 2. Чи про біду й про Федора.

Б а н д у р и с т (здіймає бандуру). Гаразд.

А н д р і й Н е щ а д и м а (суворо). Співай мені про
руйнування Січі.

Інших пісень не хочу слухать я!

Зразу веселий гамір вривається. Семен Нещадима спочатку похопився було щось противне сказати, але видко суворий вигляд батька спинив його. Всі слухають уважно: в дверях скупчились молодики й дівчата. Бандурист починає співати: "Ой з-за гори, з-за Лиману". Старий слухає, звисивши голову на груди. Ганнуса біля нього.

К у м 1 (коли скінчився спів, зітхає). Ох-ох-ох-ох!

Г а н н у с я (плаче по-дитячому і ховає голову в коліна
дідові).

А н д р і й Н е щ а д и м а. Заплакала дитина.

С е м е н Н е щ а д и м а. Бо в день такий на що жури-
ти всіх,

У хаті свято, й сльози не до речі.

К у м а 2. Дівочі сльози — то роса! Зійде

Хороше сонце й сльози всі осушить,

А сонечко близенько вже.. ой, ой!

Хороше, повновиде, чорновусе!

(Обіймає Ганнусю).

Як пригорне, то й опече... Ха-ха!

(Тихо). Старий Товкач (моргає на 1-го кума)
до батька припадає,

Про сина вже заводив річ...

Г а н н у с я (крізь сльози).

Ні, ні,

Не хочу я, не хочу я нікого!

К у м а 2. Тра-та-та! Повірю я! Когось

Нагляділа, впав в око хтось?

С е м е н Н е щ а д и м а.

Дитину

Сполохали. За стіл чесний просю.

К у м а 2. Ганнусенько, із нами до світлиці,

Я розкажу тобі... Ха-ха-ха-ха!

Семен Нещадима. Ясновельможні, — просимо!
Гей, бабо,

А ну, лишень, старого нагодуй
Та наточи слив'янки!

Кума 2. Ні, кумасю,
Нехай іде із нами бандурист

Та заспіва нам.

Семен Нещадима (*кланяється*). Воля панська.
Батьку,

А ви ж на *salve* внукові...

Андрій Нещадима. Ні, я
Нездужаю.

Семен Нещадима (*до всіх*). Ну, просимо ж до
столу!

Ходім, ходім! От зажурили всіх.

(*До слуг*). А челяді чого сюди набилось?

Слуги. Послухати...

Семен Нещадима. Не місце тут!

Андрій Нещадима. То це
Не можна вже вступити у покої
Хрищеним людям?!

Семен Нещадима. Челяді.
(*Виходить*).

Андрій Нещадима. Гай, гай!..

Гості та челядь усі виходять.

ЯВА VII

Увіходить баба з дитиною і з чаркою вина на срібній таші.

Баба. Вони туди, а ми — сюди, дідуся
Разважити. Дідуньо зажурились,
А втіха тут у хаті є, онучок
У діда весь, мов вилитий! Козак!
От виросте та буде турка бити
І татарву, і москалів, усім
Дістанеться. Е, знатимуть нас люди!
Ще й не в такий каптан нас приберуть
Почіплять кавалерію і клоччя
На голову надінуть.

А н д р і й Н е щ а д и м а. Ет, верзеш,
Не знати що.

Б а б а. Не знати що!? А то ж бо,

Щоб одинак такого пана та
Лишився тут, на хуторі? Поїдем,
І слави заживемо на Москві,
І хуторів, і грошей! І дідуня
Доглядимо! Нехай росте ж здоров
І дідові, і батькові на втіху.
Одкушайте ж, прошу.

А н д р і й Н е щ а д и м а. Та вже давай!
(*П'є й кидає червінця на тацю*).

Б а б а. Дай, Господи, таким, таким діждати
І на весіллі погуляти.

А н д р і й Н е щ а д и м а. Ще
Що вигадай!

Б а б а. Ще діждемо, дідуню!

Хай немовлятко ось полежить тут,
А я піду кумів всіх почастую;
Під грубкою тут затишно.
(*Виходить*).

А н д р і й Н е щ а д и м а (*дивиться на дитину*). Лежиш

Мале, мале і безпорадне, й кволе,
Але тобі вже стелеться життя
Шляхом широким, ясним і далеким...
А мій вже шлях дійшов до краю. Ох!
Ти кров моя, в тобі мої надії,
Мої жалі, моє життя і все,
Все чим я жив і чим болів, на тебе
Все упованіє моє. Куди ж
Підеш ти, сину? Темна, темна доля...
Рости ж, живи та пам'ятай, що ти
Втворився з сліз, а викохавсь в руїні
Отчизни — неньки нашої... Ох-ох!
Побитої й сплюндрованої дітьми
І ворогом ненатлим. Не мені
Вже бачити її прийдешнє. Поки ж
Ще очі ці не згасли, буду я
Наступцям нашим списувать на спомин

Все, що колись тут коїлось, і як...
Як москєті додержали присяги,
Занапали ввесь веселий край,
Січ знищили, нарід весь ошукали,
Закатували Кальниша і все,
Все знищили... всі вольності, все право,
Все те, на чім ми присягали... Ох,
І присягли ж! Та може ж хто хоч гляне
На ці листи, та хто згадає, хто
Й зажуриться, й заплаче, як журюся
І плачу я тут, немощний, старий,
Нікому не потрібний і самотній,
Мов камінь той на битому шляху.

ЯВА VIII

Увіходить б а б а, обтирає хусткою губи.

Б а б а. Ну й випили! Ух, та й міцна ж вишнівка!
(*Бере дитину*). Полежали, вже й до матусі час,
Хай тішиться одиначком. Дідуні
Чолом віддай та й спатоньки гайда!

Виходить із дитиною. Впродовж всієї дії аж до кінця чутно з їдальні
бринькіт бандури, наспівування діда: “казала Солоха: прийди, прийди”
і веселий сміх, то тихше, то голосніше, але так, що згуки ці складають
тільки фон якихось п'яних, ситих веселощів.

ЯВА IX

А н д р і й Н е щ а д и м а (*розгортає хронічку і читає
вголос помалу, слово по слову*).

“А на той час отаман Кременчуцький, як відомо
мені напотом сталося, перевів степами”...

Що... що... таке? Курінний Кременчуцький

Чи я?.. Ні, ні! Не може бути!.. він?

(*Читає далі*). “З Текелієм умовився й все військо

Таємними шляхами!” Пробі... гвалт!

Не може бути! Одурено! Намарно!..

Вбігає молодик.

Покликати господаря! Брехня!!

Хто каже це? Ганджа, товариш вірний...

(Читає). “Сам свідком був, як дякував йому”...
Мій Господи!.. Це син мій, син єдиний...
Занапастив...

ЯВА Х

Увіходить Семен Нешадима; каптан на йому розщібнений,
видко тонко гаптовану сорочку. Лице пащить.

Семен Нешадима *(здивовано)*. Що сталося?
Андрій Нешадима *(підводиться, показує рукою
на книжку... голос йому вривається щохвилини)*.

Дивись...

Дивись... читай... осліп я... стратив розум...
Упився... ну ж... скажи... скажи... Чого
Мовчиш?.. Чого мовчиш?

Семен Нешадима *(силкується вдати спокійного)*.

Дурниці

І невіть що! По заздроси й злобі
Ославити мене скортіло людям.
Це хтось з полчан оцей пашквіль...

Андрій Нешадима. Це Ганджа,
Полковник Переяславський, товариш!..

Семен Нешадима. Набрехано!

Андрій Нешадима. Набрехано? Клянись,
клянись мені Христом Ісусом, кров'ю,
Проллятою за наші душі... А!
Мовчиш... мовчиш?.. Поглянь мені у очі...
Іуда... ти?! То правда?.. Цить! мовчи....
Мовчи... *(Хапає кинджал і подає йому)*.
Хутчій, бий

в серце це, щоб очі,

Склепилися відразу...

Семен Нешадима. Батьку, я
Лиш врятував все славне товариство
Від марного пролиття крові.

Андрій Нешадима. Ти
Урятував? Ти вирвав серце з грудей
України і кинув його псам,
Ненатлим псам! Ти, ти, моя надія,
Остатня віра!.. Каїн, скільки взяв?
За що продав ти неньку рідну?!

Се мен Не щ а д и м а. Батьку,
 Вже зважили там долю нашу й я...
 Ан д р і й Не щ а д и м а. Хто важив, хто? Недолюдок,
 Іуда,
 Мій син, мій син!!
 Се мен Не щ а д и м а. Ні, важив там не я,
 А ті, які приборкали нас міцно,
 З якими нам не битися... Я знав...
 Ан д р і й Не щ а д и м а. Й не ознаймив завчасу това-
 риству.
 А потайки...
 Се мен Не щ а д и м а. Я військо врятував
 Від страти... Я...
 Ан д р і й Не щ а д и м а. Ти врятував все військо
 І заробив за те ґрунти, млини,
 Ліси, степи, гаї і пасовиська
 І через те убрався в цей каптан
 І в клоччя це! І допустивсь “до ручки”...
 До тої ручки... що...
 Се мен Не щ а д и м а. Лишивсь я тут
 В Україні, і ви ж на те пристали,
 Щоб Україну рятувати...
 Ан д р і й Не щ а д и м а. Ох!
 Упала враз з старих очей полуда!
 Рятуєш ти, рятуєте ви всі
 Свої ґрунти, збираєте пшеницю
 З скривавлених ланів...
 Се мен Не щ а д и м а. Бо треба жить
 Й вбиватися у силу...
 Ан д р і й Не щ а д и м а. На що? На що?
 Се мен Не щ а д и м а. Щоб мати й на Москві респект.
 Та ось
 Ви чулисте, — старшини всі прохають
 За гетьмана, й обіцяно мені...
 Ан д р і й Не щ а д и м а. Обіцяно!? Обіцянки-цяцянки!..
 Се мен Не щ а д и м а. А силою уже не попремо!
 Розважте й ви: тепера вже не наша
 Тут сила, ну а жити ж треба всім.
 Ан д р і й Не щ а д и м а. Як жити так, то краще вмерти!
 Се мен Не щ а д и м а. Добре
 Тому вмирать, хто вже своє дожив,

Але мені життя іще смакує,
Ще хочу жити й не піду в ченці,
І в домовину теж живцем не ляжу!
Хай доживем до вашого, тоді
Спакуємось сами, а поки сили, —
То будемо ще борсатися. Так
Судилось нам, то треба так і жити,
А не сидіти тут по хуторах,
Немов вовкам в пашенних ямах. Треба
Те брати, що дає нараз життя.
Кується там нове життя.

А н д р і й Н е щ а д и м а. Неволя
Кується там, ланцюг на вас...

С е м е н Н е щ а д и м а. Ні, ні, —
Старшин усіх дворянами пороблять...

А н д р і й Н е щ а д и м а. А люд увесь повернуть в
кріпаків

І віддадуть старшинам на поталу...
І ти... і ти радієш з того? А,
Купили вас, приборкали не лихом,
А добрами...

С е м е н Н е щ а д и м а. То справа не моя.
Та від добра не буду й я одмовним.

А н д р і й Н е щ а д и м а. Ти сорому... ти Бога одцуравсь!

На що ж лили ми кров свою за волю?
На що ж ми билися з ляхом? На що
Загинули змордовані навіки
Твої брати, твої товариші,
Твої діди, нарід твій...

С е м е н Н е щ а д и м а (знизує плечима).

Хотіли меду.

Й душили бджіл...

А н д р і й Н е щ а д и м а. А ти вже взявсь братів,
Поплечників своїх душили
І запрягати в ярма...

С е м е н Н е щ а д и м а. Хо-хо-хо-хо!
Мабуть, що їм тепер живеться краще,
Ніж за часів Гетьманщини, бо всім,
Що під реймент російський підвернулись,
І безпечніш, і затишніше, всі
Відпаслися... Ось слухайте: дзвенить,
Гуде село колядками-піснями.
Радіють люди...

А н д р і й Н е щ а д и м а. Що єдиний день
Дав пільги їм, щоб Господа згадали.

С е м е н Н е щ а д и м а. Вони мені — чи я їм. Так.
Тепер —

Пан чи пропав. Ви бачите, не з мене
Втворилось те, що сталося, але
Нове життя тепера тут кується,
І я його не заверну цабе.
Або ти пан, або кріпак. Розважте:
Або в горі, або в долині. Та
Коли б я став і свині зараз пасти,
Не поверну їм волі! Можу ж
Своє життя прибрати в пишні шати.

А н д р і й Н е щ а д и м а. І ти... і ти...

С е м е н Н е щ а д и м а. І житиму, й живу,
І розважаю розумом, що треба
Скоритися, не битись марно, а
Вбиватися в колодочки помалу,
Щоб задніх нам не пасти тут. Так, так,
Бо на чиєму возі, кажуть, їдеш —
Того й пісні співай.

А н д р і й Н е щ а д и м а. Так ось коли,
Так ось коли розперезавсь ти, сину
Єдиний мій! Утіхонько моя,
Порадонько остання... Надія,
Моя надія вірная! Так все,
Що діялось, загинуло намарно.
Так кров уся, вся кров, що ми лили,
Що пролили батьки й діди за волю,
За рідний край, постарчила на те,
Щоб з трупу їх гадюки уплодились,
Такі як ти, що одреклись всього,
Всього свого за той маслак, що пані
Вам на поталу кида. А! Скінчив...
Управся. Іди ж, справляй обжинки,
Вже все пожав, усе домолотив,
Домолоти ж ще сніп оцей останній,
Та й розкошуй, мели і шеретуй,
Щоб не лишилось і зерна малого,
Того життя. Души твоїх братів!
Міси свій хліб, скривавлений сльозами,
Печи його, та хай той божий хліб
Задавить вас, хай камнем в пельці! стане!

Продав усе, усе занастив!
Так будь же ти, будь проклятий, Їуда!
Клену тебе усім, що в світі є!
Сльозами тими, що лились у Січі,
Землею рідною, нехай вона
Каміннями труну твою покриє!
Клену тебе всією кров'ю, що
Лилася тут колись за нашу волю,
Залийся нею, утопись!!

Семен Нещадима. Ха-ха!
Кленіть, кленіть. З прокльонів ваших вітер
У вітрякові крил не поверне!

Виходить.

ЯВА XI

Андрій Нещадима. Їуда... кат... недолюдок... Ой,
серце...

Він кров моя... нащадок мій! Ні... ні...
В очах темніє... Боже, що чинити...
Все згинуло... Так хай же й гине все...
(Хапає і починає дерти всі свої зшитки).
Всі спогади... всі спогади...

ЯВА XII

Вбігає Ганнуся.

Ганнуся. Дідусю,
Що сталося? (Кидається до нього).
Ріднесенький!

Андрій Нещадима (одниха її). Пусти!
Від гада гад! Пусти мене!

Ганнуся. Дідусю,
На що дерете ці листи? Не дам,
Не дам я їх так нищити... нізашо...
Дідусеньку, опам'ятайтесь!

Андрій Нещадима. Геть!
Вони тепер нікому не потрібні:
Навколо все запроданці такі,
Як батько твій!!

Ганнуся. Мені лишіть, дідусю...

Андрій Нещадима (враз зупиняється).
Га... що таке?.. Гуде тут... Стогне щось...
Ковадлом б'є... скінчилось... Що чинити?

Хто порятує... хто прийде? Стою...
Мов скеля серед моря... що подію?
Що учиню?! Валечна хвиля йде,
Все поглине, все змиє... Літа... Силу...
Верніть мені! Верніть товаришів!
Верніть життя, життя моє!!

Г а н н у с я. Дідусю,
Я все зроблю вам!

А н д р і й Н е щ а д и м а (*вертається до пам'яти*).
Ти?... Хто ти?... хто ти?

В очах темніє...

Г а н н у с я. Я... я ваша пісня...

Ганнуся ваша... Я не дам... не дам...
Знущатися над вами...
(*Припадає з плачем до старого*).

А н д р і й Н е щ а д и м а. Пізно доню...
Іде... іде... Вже чую, як земля
На віко трунне падає...

Г а н н у с я. Дідусю!..

А н д р і й Н е щ а д и м а (*випростується*).
Лежатиму і руки ці згорну,
Не підведусь, не встану з домовини,
З тісної хати не прийду вже я,
Ріднесенька, тебе оборонити,
Коли тебе на продаж поведуть
Твої сини, твої горливі діти...
Ох, темно як... Зі мною поклади...
Це все... усе... у домовину... Годі...
Скінчилось все... порвалося...

Г а н н у с я. Ні... ні...

Я не віддам паперів ваших зроду!
(*Притуляє шпиргали обома руками до грудей*).
Я не забуду неньки... Я її
Любитиму, любитиму до віку,
Не пригорнусь до ворогів...

А н д р і й Н е щ а д и м а. Що ти
Вчинити можеш з диким, хижим морем?
Мале, дурне...

Г а н н у с я. Нехай дурне, та я...
Я розкажу про все селянським дітям,
Я захищу від всіх вас... я навчу,
Дідусеньку, навчу...
(*Припадає до нього з плачем*).

А н д р і й Н е щ а д и м а (*пригортає однією рукою*).
Дитино Божа,

Остання утіхо!

(*Разом хапається рукою за серце і підводиться, втопивши очі в одне місце*).

Що... прийшла?

Стоїш, прийшла... Вже клеплеш косу?!

Г а н н у с я (*кричить*). Проби!

За кулісами чутно хор колядників "Нова Рада".

А н д р і й Н е щ а д и м а. Співають десь... ховають...

Г а н н у с я.

Козаки...

Колядники.

А н д р і й Н е щ а д и м а. Ще чую... Рідна пісня...

Г а н н у с я. Що з вами?! Ненько!!

А н д р і й Н е щ а д и м а (*підводиться в увесь зріст і з останніми словами падає, як підтятий дуб, розкинувши руки*).

Влучила... кінець...

Не забувай...

Г а н н у с я (*припадає на груди мертвому*).

Дідусю, рідний, любий!

Усі вбігають на сцену: гості з їдальні, а просто виходять козаки з звіздою. Той, що з звіздою, подається наперед і спиняється над групою — Ганнуса, старий Нещадима — решта козаків скупчились біля порога. З правих дверей вибігає баба та челядники. Всі скам'яніли в різних групах.

С е м е н Н е щ а д и м а (*хутко підходить до батька, бере за руку і пускає — рука падає*).

Умер?!

Г а н н у с я (*припала, як чаєчка, на груди старому; ридає*).

Дідусю мій!

Ріднесенький... ріднесенький...

К у м 2 (*схиляється над покійником і потім підводиться. Урочисто*).

Полковник

Приставився.

Всі христяться.

К о з а к и (*в дверях, тихо*). Пером йому земля!

Б а н д у р и с т (*наближається*).

І тихий сон, і вічна, вічна пам'ять...

Ганнуса ридає.

З а в і с а.